

УДК 32.019.5:005.21(477)

Фісанов В. П.

проф., д. іст. наук

зав. кафедрою міжнародної інформації

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012, Україна

E-mail: vfisanov@gmail.com

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0001-6550-8903>

DOI: <http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2019.32.175513>

ІНФОРМАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ: ГЛОБАЛЬНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ВИМІРИ. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ДМИТРА ДУБОВА ТА МИКОЛИ ОЖЕВАНА «Номо EX Machina. Філософські, культурологічні та політичні передумови формування конвергентного суспільства: монографія» (Ожеван М. А., Дубов Д. В. Номо ex Machina. Філософські, культурологічні та політичні передумови формування конвергентного суспільства: монографія. К.: НІСД, 2017. 272 с.)

У сучасному соціумі людина у перспективі має можливість (яка, мабуть, стає усе більш невідворотною) перетворитися у додаток до машини, а не навпаки, як колись писав знаний теоретик медіа Маршал Маклюен, оцінюючи технологічні зміни кінця ХХ століття.

Новим словом з теоретичної і практичної точок зору є багатопланове, синтетичне дослідження київських науковців Миколи Андрійовича Ожевана та Дмитра Володимировича Дубова. Представлена вченими на суд читачів монографія присвячена зокрема філософським та політичним аспектам формування інноваційного технологічного суспільства, яке сьогодні стоїть на межі, за якою, можливо, незворотні зміни у природі самої Людини.

Автори, аналізуючи сучасні інформаційно-технологічні тренди, розмірковують про перехід «від буття людського до буття позалюдського», інакше кажучи, до трансгуманістичного. Такою, на їхню думку, є внутрішня логіка сучасних технологічних революцій четвертої та п'ятої хвиль, що пов'язана з «виходом природної людини за межі своєї природності» (с. 31).

Подібному надприродному розвитку сьогодні сприяє рух до масової інформатизації та віртуалізації життєвих практик, особливо поміж молоді, що свого часу С. Лем, критикуючи надмірність захоплення технологіями майбутнього, влучно означив як «цифроз». У книзі з особливою тривогою також наголошується на тому, що сьогодні прийнято асоціювати з «орієнтацією на постправду», тобто з радикальною недовірою до будь-якого Ratio. Більше того, часто-густо ідеться про його дискредитацію. Релятивізм та курс на досягнення успіху будь-якою ціною змушують сьогодні багатьох відмовлятися від моральних засад. Домінуючою, як справедливо пишуть вчені, є тенденція зростаючої залежності не тільки «масової люди-

ни», а й гуманітаріїв, культурних діячів від емерджентних, спекулятивних технологій, де емоційність зазвичай перемагає логіку. Такі технології називають ще конвергентними, коли людина отримує змогу розширити свої можливості за рахунок протетиків/протезів та розробки систем штучного інтелекту. На початку XXI ст. техніки удосконалення біологічного тіла випереджають традиційні морально-етичні засади (с. 32).

На жаль, сучасна людина зазвичай живе у світі кібернетичних та інформаційних ілюзій. На сторінках рецензованої книги автори, посилаючись на Ж. Бодріяра, доводять, що будь-яке неадекватне перенесення уявлень щодо управління техносистемами на людину і соціум в цілому може у наступні десятиліття призвести до незворотних, причому не тільки позитивних наслідків. На прикладі «появи і падіння» Інтернету речей (IoT), а сьогодні, скажімо, і The Mobile Revolution окреслюється безперспективність бездумного «поклоніння» масової людини IT та інформаційним даним. Інакше, як стверджує футуролог Юваль Ной Харарі, людство приречене на позбавлення лідируючої ролі і може перетворитись на раба нової релігії — техногуманізму (с. 34–35).

Однак додамо тут щіпку оптимізму. Адже людський організм і людина як суспільна істота завжди демонстрували найбільшу властивість до саморегулювання. Незважаючи на зовнішні впливи, якими б негативними вони не були, відновлюваний організм, як зазначав британський вчений Вільям Р. Ешбі, поводить себе таким чином, що суттєвих «відхилень від оптимуму не відбувається». Інакше кажучи, зберігається «правильна форма існування» [3, с. 38]. Чи зможе людство у найближчий перспективі знайти у собі сили і подолати навіювані технофанатизмом реальні та віртуальні відхилення на шляхах більш оптимістичного і прогнозованого розвитку? Чи постгуманізм не стане вироком людському розуму? На ці засадничі питання спроможна відповісти лише сама Людина, якщо не втратить власні (використаємо тут словосполучення, навіяне Робертом Музілем) принади «раціоїдного мислення».

Розвиваючи саме цю проблематику, М. Ожеван та Д. Дубов звертаються до феномена технологічної сингулярності як можливого кінцевого пункту біосоціальної еволюції людства та початкового пункту подальшої технологічної революції. Причому у недалекому майбутньому саме досягнення точки сингулярності може призвести, у кінцевому рахунку, до того, що людина «самостійно контролюватиме власну еволюцію», внаслідок чого настане її деаніمالізація/роztваринювання.

Перспективним на такому шляху є інноваційний напрямок, пов'язаний із творенням штучного інтелекту. Автори звертаються до засадничих ідей та спорів між двома фундаторами кібернетики — Норбертом Вінером і Джоном фон Нейманом. Перший дивився на кібернетику більш вузько, говорячи, що вона має втілювати ідеї управління, контролю і конструювання: «розумні машини» мають бути немовби продовженням людини, лише інструментом в її руках. Нейман, навпаки, захищав ідею зростаючої складності «мислячих машин», прогнозуючи можливість їх самоорганізації та вихід на рівень автономного існування (с. 69–70). І це в кінцевому

рахунку може призвести до інноваційних феноменів у біосоціальному бутті людської цивілізації як такої.

Уточнимо про що ідеться: у ситуації постгуманізму може статися і таке — звичні для нас знання/незнання, явні, а також приховані, латентні сенси реального і очікуваного потоку подій та інформації про них залишатимуться поза межею існуючого нині людського розуміння. Інакше кажучи, людство за Нікласом Луманом, очікує «фактична латентність» [1, с. 443]. І це буде пов'язане із неможливістю отримання *Homo sapiens* знання у традиційному сенсі слова, тобто після «перетину» точки технологічної сингулярності.

Розглядаючи подібні сценарії, автори, посилаючись на сучасного дослідника Андерса Сандберга, наводять 9 різних тлумачень технологічної сингулярності, яка невідворотно наближається. Насамперед ідеться про пришвидшені зміни, пов'язані з небаченим досі (суперекспоненційним) зростанням можливостей розумних машин. По-друге, стан сингулярності означатиме досягнення горизонту прогнозування. Адже вважається, що поява надлюдського інтелекту унеможливило передбачення майбутнього з позицій людського знання і досвіду. По-третє, ідеться про ситуацію інтелектуального вибуху з подальшим переходом до надінтелекту з сильним зворотним зв'язком. Це дозволить розумним машинам продукувати ще більш досконалі інтелектуальні підходи та моделі. Тобто доба технологічної сингулярності, як вважають аналітики НАСА (1993), стане початком «завершення людської ери» (с. 71–72) і Людині за таких умов у середньостроковій перспективі (30–50 років) доведеться оцінити наступну техно-епоху і надати зовсім новий сенс власному життю.

Зрозуміло, у цьому контексті постає засадниче питання: які неформальні та інноваційні шляхи розвитку має обрати Україна, усе наше суспільство, щоби остаточно не залишитися на узбіччі сучасної цивілізації, яка манить і відштовхує глобальною «цифровізацією». На це запитання намагаються дати досить аргументовану відповідь автори рецензованої наукової праці.

Окремий розділ книги присвячений зокрема проблематиці глобального інформаційного суспільства як «сфері національно-державного домінування» із зверненням до питань захисту національних інтересів в умовах сучасних регіональних та глобальних викликів. Автори констатують, що згідно із показниками *Global Innovation Index (2017)* у першу п'ятірку потрапили Швейцарія, Швеція, Нідерланди, США, Велика Британія, Канада і Норвегія, які зайняли відповідно 18 та 19 місця. Україна опинилася на 50 місці. При цьому підкреслено, що, незважаючи на зростання недержавних акторів у кіберпросторі, держава на цьому інформаційному полі «і надалі є основним гравцем» (с. 135).

Зауважимо, що у даному випадку не слід, мабуть, перетворюватись на такого собі боязкого страуса, системно не звертаючи уваги на інформаційно-технологічні новації, які б вони не були за характером, й повторюючи при цьому відому фразу: «А предмет просто: фу-фу».

Взаємна конкуренція на державному і міждержавному рівнях точиться навколо декількох ключових точок розвитку ІКТ, до котрих відносять, по-

перше, проблему недопущення появи й поглиблення цифрового розриву й, по-друге, вироблення ефективної моделі ІС, роблячи ухил у бік захисту національного інформаційного простору й оволодіння (в умовах інформаційних воєн) сучасною кіберзброєю та методикою розробки та ведення спеціальних інформаційних операцій (с. 135–136). Останнє особливо актуальне для України в умовах гібридної війни на Сході країни. Тут слід мати на увазі і «фактор модернізації» на 70 % збройних сил Росії до 2020 р., що передбачає впровадження сучасних роботизованих комплексів, і тому для України розробка подібних типів озброєнь, на думку авторів, є «справою не довільного вибору, а національного виживання» (с. 246).

У сфері інноваційного розвитку автори слушно рекомендують усім відповідальним інститутам влади відмовитися від технологій «старого індустріалізму» — третього-четвертого укладів та переходити до новітньої інфраструктури п'ятого і шостого укладів. Однак навіть для металургійної промисловості, яка сьогодні потребує інновацій, необхідні фінансові ресурси у розмірі декількох десятків мільярдів доларів. Взагалі, як зазначають дослідники, сьогодні в Україні кількість підприємств, що запроваджують інновації, становить лише 12–14 %, тобто у 3–4 рази менше, ніж в у розвинених економіках (с. 236).

І хоча, як відзначають автори, у структурі національної економіки «домінують низькотехнологічні та низьконаукоємні» галузі виробництва, одним із проривних на ринку інформаційних технологій в Україні є аутсорсинг. У 2016 р. без реальної державної підтримки п'ятого інформаційного укладу нашої країни вдалося утримувати 20 % ринку програмування у регіоні ЦСЄ (с. 237). Дійсно, у наш час у соціумі зазвичай використовується 9 технотратегій у царині віртуальної реальності (VR technology), які зокрема охоплюють медичну сферу, освіту, спорт, маркетинг і туризм [4]. Певну частку з них наша країна вже успішно засвоїла і продовжує рухатися у правильному напрямку, проте не дуже жваво.

Одним із найбільш серйозних викликів є також повернення «інноваційного характеру» українській освітній системі (с. 239). Великим завданням у цій царині вважається соціальна інтеграція (інклюзія) більшості населення України до розуміння й участі у соціальних практиках сучасного інформаційного суспільства. Якщо цього не станеться, то нас чекає «синдром відлучення» від технологічних інновацій (с. 241). Проте і тут зайва бездумна активність може лише нашкодити. Слід уникати, скажімо, такої загрози як «сайтизація свідомості». Не випадково спеціаліст в області нейронауки і психолінгвістики Тетяна Чернігівська зауважила, що звичка безперервно щось гуглити і фотографувати усе навколо послаблює здатності людини. І перш за все це впливає на пам'ять, що може викликати «цифрову амнезію».

Дійсно, найближчими десятиліттями Україна, опинившись перед глобальними викликами, має виробити власну «цивілізаційну позицію». Пошлемося тут на згадуваного вже Ю. Харарі про те, що три базові проблеми людства — ядерна війна, зміна клімату та технологічна революція — мають вирішуватись кожною з зацікавлених держав лише на шляху глобаль-

ної співпраці й у даному випадку слід відкинути звичну формулу політиків: «Моя країна насамперед». Адже один у полі не воїн. Вчений фактично виступає з новаторською тезою щодо формування патріотів-космополітів. Слід створювати, пише Харарі, універсальну ідентичність, спонукаючи людей одне до одного й до планети Земля. Разом із тим лояльне ставлення «до своєї нації» є запорукою руху уперед [2, с. 71]. Україна у цьому напрямі — поєднання «національного й всесвітнього» — зробила лише перші кроки.

Глибоке монографічне дослідження М. Ожевана і Д. Дубова допоможе, на нашу думку, не тільки спеціалістам-інформаційникам, а й усім охочим сформуванню власне нетрадиційне бачення шляхів досягнення Україною «цифрового суверенітету» у першій третині XXI століття.

Список використаної літератури

1. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории. СПб.: Наука, 2007. 642 с.
2. Харарі Ю. За межами націоналізму. *Світ у 2019. Український випуск*. К.: Український тиждень, 2019. С. 70–71.
3. Эшби У. Что такое разумная машина. *Кибернетика ожидаемая и кибернетика неожиданная* / под редакцией А. И. Берга, Э. Кольмана. Москва: Наука, 1968. С. 33–46.
4. Web Development Trends for 2019. 2019. April 15. URL: <https://itonews.eu/web-development-trends/> (дата звернення: 17.06.2019).

References

1. Luman, N. *Sotsial'nyye sistemy. Ocherk obshchey teorii*. SPb.: Nauka, 2007.
2. Kharari, Y. «Za mezhami natsionalizmu.» *Y Svit u 2019. Ukrain's'kiy vypusk*. K. : Ukrainskyi tyzhden, 2019 :70–71.
3. Eshbi, U. «Chto takoye razumnaya mashina.» *V Kibernetika ozhidayemaya i kibernetika neozhidannaya.* / Pid redaktsiyeyu A. I. Berha i E. Kol'mana. M. : Nauka, 1968: 34–47.
4. Web Development Trends for 2019, April 15, 2019. Accessed June 17, 2019. <https://itonews.eu/web-development-trends/>